

ΤΙΜΗ 5€

ΤΕΥΧΟΣ 9 • ΙΟΥΛΙΟΣ 2011

the books' journal

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ • ΓΡΑΜΜΑΤΑ • ΤΕΧΝΕΣ • ΙΔΕΕΣ • ΠΟΛΙΤΙΚΗ

οι πολλές ζωές του

Χόρχε Σεμπρούν

ΟΝΤΕΤ ΒΑΡΩΝ - ΜΠΙΑΣΑΡ, ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΣΧΙΝΑ, ΜΑΡΙΑ ΤΟΠΑΛΗ

Οι «Αγανακτισμένοι»

ΧΡΗΣΤΟΣ ΧΩΜΕΝΙΑΔΗΣ, ΘΑΝΑΣΗΣ ΒΑΛΤΙΝΟΣ, ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΡΚΑΡΗΣ

Τι είναι η Ελλάδα

JEAN-MICHEL BELORGEY

Άρης Κωνσταντινίδης: «Δεν έχουμε αρχιτεκτονική»

ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΖΙΡΤΖΙΑΚΗΣ

Η ελληνική ιστορία στα Συντάγματα του κράτους

ΝΙΚΗ ΜΑΡΩΝΙΤΗ, ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Με τον Πουκβίλ στην Ήπειρο

Από τον ΔΗΜΗΤΡΗ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟ

Αιχμάλωτος στην Πελοπόννησο και φυλακισμένος στην Κωνσταντινούπολη από το 1798 έως το 1801, πρόξενος της Γαλλίας στα Γιάννενα από το 1805 έως το 1815, ο Πουκβίλ είναι ταξιδιώτης και ταξιδευτής. Οι μαρτυρίες του αποδεικνύουν έναν άνθρωπο που λάτρεψε την μυθοποιημένη Ελλάδα. Πάντως, η Ήπειρος, που κατά την περιγραφή του είναι «σύνοψη όλων των χωρών και όλων των τόπων», τον προσγείωσε σε μια πραγματικότητα όπου η ζωή δεν είχε σχέση με τους μύθους.

F.-C.-H.-L. Pouqueville,
Ταξίδι στην Ελλάδα. Τα
Ηπειρωτικά, τ. III,
προλεγόμενα-μετάφραση
Κ. Π. Βλάχος, Ίδρυμα
Ακτία Νικόπολις, Πρέβεζα
2010, σελ. 296.

Η ελληνική ιστοριογραφία των χρόνων της οθωμανικής κυριαρχίας έζησε και ενηλικιώθηκε με την αγχωτική παραδοχή ότι υπάρχει σπάνις πηγών. Και πραγματικά, εάν τα φτωχικά σώματα τεκμηρίων και τα σπαράγματα των πηγών του ελληνικού χώρου συγκριθούν με τα μεγάλα αρχειακά σύνολα και τις αδιατάρακτες σειραϊκές πηγές των ευρωπαϊκών χωρών μοιάζουν πολύ πενιχρά. Η εικόνα αυτή είναι και δεν είναι αληθινή. Τα τελευταία μάλιστα χρόνια, όλο και έρχονται στο φως της δημοσιότητας σημαντικά σώματα πηγών –ενίοτε προ πολλού εντοπισμένα αλλά παραμελημένα και ανέκδοτα– τα οποία τροφοδοτούν την ιστορική γνώση με νέο υλικό και επιτρέπουν τον εμπλουτισμό και τη διεύρυνση του προβληματισμού μας.

Εν τούτοις, η σταθερά αυτή αντίληψη της φτώχειας των ελληνικών πηγών κυριάρχησε και οδήγησε στην ανάδειξη και υπερθετική αξιολόγηση ενός άλλου σώματος μαρτυριών, των κειμένων των Ευρωπαίων που περιηγήθηκαν τον ελληνικό χώρο –ή για ποικίλους λόγους παρέμειναν για σύντομο ή μεγαλύτερο διά-

στημα σε αυτόν– και, κατόπιν, μετέφεραν στο τυπωμένο χαρτί τη μαρτυρία τους για όσα είδαν, άκουσαν και κατάλαβαν κατά την εκεί παραμονή τους. Και στην περίπτωση αυτή όμως έχουμε ακόμη ένα μικρό παράδειγμα του ιδιότυπου, για να το πούμε ευγενικά, τρόπου με τον οποίο διαχειριζόμαστε στην Ελλάδα τα πράγματα. Τα περιηγητικά κείμενα αφ' ενός μεν χρησιμοποιήθηκαν κατά κόρον ως αυθεντικές μαρτυρίες της ζωής στις υποταγμένες στους Τούρκους περιοχές, αφ' ετέρου όμως δεν ευτύχησαν να μεταφραστούν, να εκδοθούν με σοβαρό και συστηματικό τρόπο, ή έστω ακόμη και να ανατυπωθούν. Η πολύτιμη έτσι συλλογή περιηγητικών έργων, κατά κύριο λόγο της Γενναδείου, και εν μέρει της Εθνικής Βιβλιοθήκης, έθρεψαν την ιστορική αναζήτηση· μέχρι πρόσφατα τουλάχιστον, γιατί σήμερα πλέον η ψηφιακή τεχνολογία και το διαδίκτυο, με την ελεύθερη ανάρτηση εκατομμυρίων παλαιών βιβλίων, έχουν δημιουργήσει και στον τομέα αυτό τελείως νέα δεδομένα.

Σε αυτό το δίπολο λοιπόν των γνωστών, μα και ταυτόχρονα άγνωστων μαρτυριών, και μάλιστα του γνωστού-άγνωστου Πουκβίλ, εντάσσεται νομίζω και η έκδοση για την οποία συζητάμε εδώ. Διότι πράγματι ο Πουκβίλ μέσω του άνισου αλλά σημαντικού *Voyage en Morée* (3 τ.) που εκδόθηκε το 1805, μέσω του επιβλητικού *Voyage de la Grèce*, πρώτη έκ-

δοση το 1820 (5 τ.) και δεύτερη αναθεωρημένη το 1826-1827 (6 τ.), όπως και μέσω της αφήγησης της αναγέννησης της Ελλάδας και της εξιστόρησης της Επανάστασης (4 τ.) που κυκλοφόρησε το 1824, διαμόρφωσε σε μεγάλο βαθμό την εικόνα που έχουμε για τον ελληνικό χώρο στις αρχές του 19ου αιώνα και σφράγισε τις νεοελληνικές σπουδές. Ο «αθάνατος Πουκεβίλος», όπως τον προσφωνεί ο μεταφραστής του Ξενοφών Ζυγούρας στα τέλη του 19ου αιώνα,¹ χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον από την ιστοριογραφία και αναγορεύτηκε σε βασική πηγή της νεοελληνικής ιστορίας. Βρισκόμαστε επομένως μπροστά σε έναν ρωμαλέο Πουκβίλ, που παρουσιάζει ένα αναιμικό ελληνικό πρόσωπο, διότι δεν ευτύχησε εκδοτικά στη χώρα που τόσο γλαφυρά περιέγραψε· το έργο του δεν έτυχε της εκδοτικής και τυπογραφικής υποδοχής που θα του αναλογούσε. Μια παλαιά, γερασμένη μετάφραση του 1890 της ιστορίας της Επανάστασης, αποσπασματικές μεταφράσεις με πλήθος προβλήματα, εκδόσεις πρόχειρες, χωρίς σχολιασμό και ευρητήρια των βιβλίων των «ταξιδιών» του, χαρακτηρίζαν έως πριν λίγα χρόνια την εκδοτική τύχη του Πουκβίλ στην Ελλάδα.

Τα *Ηπειρωτικά*, που εξέδωσε το 2010 στην Πρέβεζα το Ίδρυμα Ακτία Νικόπολις –όπως και οι δύο τόμοι με ηπειρωτικό υλικό που είχαν προηγηθεί από την Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών–², και τα

τρία σε μετάφραση του φιλόλογου Κώστα Π. Βλάχου, δεν ανήκουν φυσικά στη χωρία αυτή. Ο τρίτος αυτός τόμος, για τον οποίο γίνεται εδώ λόγος, εκτός από τη μέριμνα και την προσοχή που έχει δοθεί στη μετάφραση και τον κατατοπιστικό πρόλογο του μεταφραστή, είναι επίσης ένα όμορφο βιβλίο. Ένα βιβλίο προσεγμένο, με τη φροντίδα του Νίκου Δ. Καράμπελα που έχει επιδείξει δείγματα υψηλής καλαισθησίας και σε άλλα βιβλία, τα οποία έχει επιμεληθεί στο εκδοτικό πρόγραμμα του Ιδρύματος Ακτία Νικόπολις.³ Ας σημειωθεί ότι ειδικά σε μια εποχή που τείνει να επικρατήσει μία fast food εκδοχή των εκδόσεων, η οποία καταστρέφει την αισθητική και τους κανόνες της τυπογραφίας, δημιουργώντας έντυπα που εν τέλει είναι «μη βιβλία», η παραγωγή βιβλίων-κοσμημάτων της τυπογραφικής τέχνης, και μάλιστα από έναν πολιτιστικό οργανισμό που λειτουργεί σε μία πόλη της περιφέρειας, αποτελεί μια μικρή νίκη απέναντι στην περιρρέουσα προχειρότητα.

ΤΑΞΙΔΕΥΟΝΤΑΣ

Ας μιλήσουμε όμως λίγο για τον Πουκβίλ και το έργο του. Αιχμάλωτος στην Πελοπόννησο και φυλακισμένος στην Κωνσταντινούπολη από το 1798 έως το 1801, πρόξενος της Γαλλίας στα Γιάννενα από το 1805 έως το 1815, ο Πουκβίλ είναι ταξιδιώτης και ταξιδευτής. Ταξιδεύει ο ίδιος και ταξιδεύει και τον αναγνώστη στις πε-

Η αρχική μορφή του κειμένου παρουσιάστηκε σε εκδήλωση που οργανώθηκε για την έκδοση του τόμου στην Πρέβεζα, στις 4 Ιουνίου 2011, από το Ίδρυμα Ακτία Νικόπολις.

ριοχές που περιγράφει στα κείμενά του· μοιράζεται μαζί του την ταξιδιωτική εμπειρία.⁴ Το γραπτό του είναι ένας ύμνος στον τόπο, στο οικισμένο και φυσικό τοπίο. Ιδιαίτερα η Ήπειρος είναι η μεγάλη αγαπημένη. Ο ίδιος κάπου της χαρίζει μια ιδιοφυή διατύπωση, έναν ακριβό έπαινο: Η Ήπειρος, γράφει, είναι «σύννοψη όλων των χωρών και όλων των τόπων» (σ. 27). Η γραφίδα του αποτυπώνει με ακρίβεια τα βουνά, τις χαράδρες, τα έλη, τα δάση, τη φυσική βλάστηση και τις καλλιέργειες. Καταγράφει ακόμη με συνέπεια τα χωριά και τη θέση τους στο γεωφυσικό ανάγλυφο, τις βοηθητικές εγκαταστάσεις και όλα τα άλλα δημιουργήματα του ανθρώπου που χρωματίζουν το φυσικό τοπίο. Στο περιβάλλον αυτό υπάρχουν και οι κάτοικοι, που παρουσιάζονται κυρίως μέσα από χαρακτηριστικές εικόνες του τρόπου ζωής, των συνθηθειών και των νοοτροπιών τους. Συνεκτικό στοιχείο σε αυτά είναι ο χερσαίος δρόμος, ο κοινός δρόμος που σχηματίζεται από τη συνήθεια και τη συνεχή διάβαση ανθρώπων και ζώων, το κακοτράχαλο μονοπάτι, το επικίνδυνο πέρασμα που σημαδεύει το τοπίο και ενώνει τους ανθρώπους. Το βιβλίο του Πουκβίλ θα μπορούσε να πει κανείς είναι ένα βιβλίο δρόμου. Αν όμως στον μεταπόλεμο οι αμερικανοί κυρίως συγγραφείς, εντυπωσιασμένοι από τις νέες αχανείς λεωφόρους, λάτρεψαν το πέταγμα του μυαλού που χάριζε το οδικό ταξίδι, η περιήγηση του Πουκβίλ είναι μάλλον εν κενώ δρόμου, αφού τα μονοπάτια της Ηπείρου που περιδιαβάσει υπόσχονται αργή και βασανιστική διαδρομή, γεμάτη δυσάρεστες εκπλήξεις και κινδύνους.

Αυτή είναι νομίζω μια αίσθηση που γρήγορα αποκτά ο αναγνώστης, καθώς ακολουθώντας το συγγραφέα στην περιήγησή του σελίδα τη σελίδα, συνειδητοποιεί τις συνθήκες διεξαγωγής της περιδιάβασης και κατανοεί ποια διαδικασία πολύπλευρης γνώσης συνιστούσε το χερσαίο ταξίδι τον 17ο, τον 18ο, τον 19ο αιώνα, και παλαιότερα: μετακίνηση με ζώα ή και με τα πόδια που επιτρέπει να καλύψει μερικά μίλια την ημέρα, στάσεις στο ύπαιθρο, διαμονή στη φύση ή σε άθλια καταλύματα, συνοδεία από αλβανούς ενόπλους για να περιοριστούν οι κίνδυνοι από τους ληστές, άμεση συνάφεια με ανθρώπους άγνωστους, που έχουν διαφορετικές αρχές και συνήθειες, ανήκουν πραγματικά σε

άλλους κόσμους. Ο σύγχρονος άνθρωπος, λάτρης των οργανωμένων εκδρομών, έχει εκμηδενίσει την απόσταση και έχει ελαχιστοποιήσει τους κινδύνους, έχει χάσει όμως και τη σχέση με τον τόπο επίσκεψης, η οποία αναβλύζει μέσα από τις σελίδες του Πουκβίλ.

Ταυτόχρονα όμως το ταξίδι του Πουκβίλ είναι και ένα ταξίδι στο χρόνο, μία διαρκής και επίμονη αναζήτηση των ιχνών που άφησε ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός, που τον βρίσκει πανταχού παρόντα. Ο γάλλος πρόξενος ανήκει στο μεγάλο ρεύμα των ευρωπαίων περιηγητών που αναζητούν στα χώματα όπου άνθισε ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός τις ρίζες τους, την πηγή έμπνευσης του δικού τους πολιτισμού, τις βάσεις της δικής τους πνευματικής συγκρότησης και ταυτότητας. Ιδαλγός της αρχαιότητας, με οδηγό τους αρχαίους έλληνες και ρωμαίους συγγραφείς, ψηλαφίζει τα υλικά κατάλοιπα των γραπτών μνημείων, καταγράφει επιγραφές, προσπαθεί να ταυτίσει αρχαίες πόλεις και πολιίσματα, διηγείται την ιστορία τους με βάση τις αρχαίες πηγές αλλά και εξοργίζεται με την αδιαφορία και την άγνοια των συγχρόνων κατοίκων.⁵

Βεβαίως, τα εδάφη που διατρέχει ο Πουκβίλ είναι πλέον τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μιας αυτοκρατορίας που στα μάτια του είναι δεσποτική, βάρβαρη, υπανάπτυκτη. Η βία, η διαφθορά και η αυθαιρεσία των αξιωματούχων της διοίκησης επανέρχονται συχνά-πυκνά στο λόγο του και, παρ' όλο που μοιάζουν να συνιστούν μία σταθερά στη ζωή των ανθρώπων, τον εντυπωσιάζουν λόγω της έντασης, του μεγέθους αλλά και της διάχυσής τους σε όλες τις βαθμίδες της ιεραρχίας. Διηγείται ένα αποκαλυπτικό επεισόδιο: συγκλονισμένος από το δράμα δύο ναυαγισμένων άγγλων ναυτικών που είχαν ληστευθεί από τους κατοίκους της Χιμάρας και κινδύνευαν άμεσα με θανάτωση μεσολαβεί στον Αλή πασά για την τύχη τους. Ο Αλής, για να επιδαψιλεύσει τον Πουκβίλ, δίνει εντολή στον επικεφαλής των Τατάρων του να τους βρει ρούχα, ο οποίος και τα εξασφαλίζει απλώς δέροντας και αρπάζοντάς τα, χωρίς να νιώσει την ανάγκη να δώσει καμία εξήγηση, από τους τυχαία διερχόμενους χριστιανούς (σσ. 76-77).

Ο Πουκβίλ αποδίδει σε ανώνυμο

σύμβουλο του Αλή πασά τα ακόλουθα λόγια, που φαίνεται να αποτυπώνουν και τη δική του γνώμη για τη λειτουργία του οθωμανικού συστήματος:

Οι Κοτζαμπάσσηδες κλέβουν τους Έλληνες, οι πασάδες τους φορολογούν, ο σουλτάνος κληρονομεί τους βεζύρηδες, και ο ίδιος λεηλατείται από τις γυναίκες του, από τους αυλοκόλακές του. Αυτή είναι η συνήθης κυκλοφορία του δημόσιου πλούτου. Αυτή είναι η εικόνα της αυτοκρατορίας μας η οποία παρά τις ασυναρτησίες της, τις ανταρσίες και τις επιδημίες, στέκει και θα στέκεται επίσης για πολύ χρόνο όσο θα ευλογεί ο θεός να επιτρέψει την ύπαρξή της. (σ. 69)

Το ιδιότυπο αυτό μείγμα κατανόησης της κατάστασης, αδυναμίας δράσης, αδιαφορίας και μοιρολατρίας απαντάται συχνά σε μαρτυρίες οθωμανών αξιωματούχων της εποχής. Ουσιαστικά η στάση τους αυτή νέκρωσε τις μεγάλες μεταρρυθμίσεις που επιχειρήθηκαν κατά καιρούς και δεν επέτρεψε να τελεσφορήσουν. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, ως «μεγάλος ασθενής» έζησε άλλα 100 περίπου χρόνια, φυλλορροώντας συνεχώς μέχρι να περιοριστεί, σκέλεθρο πια του κραταιού εαυτού της, στα σύνορα της σύγχρονης Τουρκίας.

Ποικίλες εικόνες που δημιουργεί με τον χρωστήρα του ο Πουκβίλ αποτυπώνουν αυτή την παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Χαρακτηριστική είναι η αδυναμία της κεντρικής διοικητικής μηχανής να επιβληθεί στους κατά τόπους ηγεμονίσκους, στους διάσπαρτους ενόπλους, να καταλαγιάσει τις αντιπαραθέσεις και να περιορίσει τη διάχυτη βία που έχει εγκατασταθεί σε όλα τα επίπεδα εξουσίας. Η περιγραφή, από τον Πουκβίλ, των πρακτικών ταπείνωσης του αντιπάλου που ακολουθούσαν τόσο οι τσάμηδες αγάδες της Παραμυθιάς όσο και οι Σουλιώτες είναι χαρακτηριστική: οι πρώτοι όταν έμπαιναν σε χριστιανικά χωριά υποχρέωναν τους κατοίκους να ποτίσουν τα σκυλιά τους, ενώ οι δεύτεροι ανάγκαζαν τους μουσουλμάνους να μεταφέρουν ζωντανά γουρούνια στους ώμους (σσ. 135-136).

Οι άνθρωποι κάθε εποχής φυσικά έχουν συμπεριφορές που

αντιστοιχούν στα δεδομένα του καιρού τους· εδώ, η οξυδερκής, ανθρωπολογική ώρες ώρες, παρατήρηση του Πουκβίλ ξεδιπλώνει ωραίες, μοναδικές πτυχές της ζωής των ανθρώπων που συναντά στην περιήγησή του. Ο ηγούμενος της μονής Ιακώβου στη Θεσπρωτία που ξαίνει μαλλί (σ. 71), οι εκδηλώσεις σεβασμού Ελλήνων και Τούρκων για τις κρήνες των δρόμων (σ. 117-118), οι χωρικοί στις όχθες του Λούρου που κτίζουν τα κρεβάτια τους σε ψηλά δένδρα για να αποφύγουν τα στίφη από δηλητηριώδη κουνούπια (σ. 231), οι μολοσσοί που έχουν επιστρατευτεί να φυλάνε ένα φρούριο στο Σούλι (σ. 234), οι καλύβες των τσιγγάνων στο Γλυκύ, που θεωρούνταν από τους Τούρκους άθιοι και ανθρωποφάγοι (σ. 156), οι Σουλιώτες που αρνούνται να δουλέψουν χειρωνακτικά (σ. 226), είναι ένα ελάχιστο δείγμα.⁶

ΑΛΗ ΠΑΣΑΣ ΚΑΙ ΠΡΕΒΕΖΑ

Ας σταθούμε μια στιγμή παραπάνω σε ένα παράδειγμα. Περιγράφει παραστατικά τις γυναίκες στη Βελτισία Θεσπρωτίας, οι οποίες μεταφέρουν στους ώμους βαρέλια με νερό για την προμήθεια του σπιτιού τους. Παρατηρεί λοιπόν εύστοχα ότι οι νεόνυμφες έχουν ένα προνόμιο· τον πρώτο μήνα του γάμου τους πηγαίνουν στην πηγή με το βαρέλι πάνω σε σαμαρωμένο γάιδαρο αλλά είναι υποχρεωμένες να επιστρέφουν με το βαρέλι φορτωμένο στον δικό τους ώμο και το γάιδαρο μπροστά σπρώχνοντας αυτές το υποζύγιο (σσ. 101-102). Δεν γνωρίζω αν ο Πουκβίλ αποτυπώνει την πραγματικότητα ή την προσαρμόζει στον επιθυμητό σε αυτόν εντυπωσιασμό του αναγνώστη. Εντούτοις, με τον λόγο του ανοίγει μία χαραμάδα θέασης της παραδοσιακής κοινωνίας στην Ήπειρο, διότι δεν ζωντανεύει μόνο το ρόλο και τη θέση των γυναικών στη διαχείριση των οικογενειακών πραγμάτων, αλλά αναδεικνύει και μία πρακτική με πολλαπλές σημασίες και συμβολισμούς: η νεόνυμφη, ως κυρά του σπιτιού έχει προνόμια, γι' αυτό και της επιτρέπεται να χρησιμοποιήσει το μεταφορικό ζώο της οικογένειας· οφείλει όμως και να μην ξεχνά τη θέση της, γι' αυτό και στην επιστροφή από την πηγή επιστρέφει «ζαλωμένη» η ίδια στην πλάτη το δοχείο του νερού.

Μια προσωπικότητα πρωταγωνιστεί στο έργο και στην «ηπειρω-

τική ζωή» του Πουκβίλ. Πρόκειται βέβαια για τον Αλή πασά. Ο ηγεμόνας των Ιωαννίνων είναι ο αδιαμφισβήτητος κυρίαρχος των χρόνων εκείνων σε μια εκτεταμένη περιοχή που εκκινεί από τη σημερινή Αλβανία, εκτείνεται στην Ήπειρο, τη Δυτική Μακεδονία, τη Θεσσαλία, τη Ρούμελη και φτάνει μέσω του πασαλίκιου του Βελή πασά μέχρι την Πελοπόννησο. Ο Πουκβίλ αρχικά εντυπωσιάζεται από τη φυσιογνωμία και την ισχύ του, γρήγορα όμως το αρχικό δέος μετατρέπεται σε απέχθεια και άσβεστο μίσος, που βρίσκει πλήθος ευκαιριών να εκφραστεί στο κείμενό του (σσ. 30-31, 114-115). Διατυπώσεις και χαρακτηρισμοί όπως σατράπης ή τύραννος (σ. 77) επανέρχονται στις σελίδες του. Το πάθος όμως, η εμπάθεια του Πουκβίλ και η αφήγηση λεπτομερειών που αφορούν είτε τη γενικότερη πολιτική του Αλή πασά είτε ακόμη και την προσωπική σχέση των δύο ανδρών, καθιστά το έργο του πηγή αναντικατάστατη για τον πασά των Ιωαννίνων και τις περιοχές που βρέθηκαν στην εξουσία του.

Οι ενδιαφέρουσες σελίδες που αφιερώνει ο Πουκβίλ στην Πρέβεζα συνιστούν ένα ωραίο παράδειγμα της διεισδυτικής γραφής του. Στα μάτια του γάλλου πρόξενου η περιοχή είναι «τόπος μαγευτικός», «το μπουντουάρ της Χερσονήσου» όπως γράφει πλήρης θαυμασμού (σσ. 220-221). Για τον ίδιο όμως, και για όλους τους Γάλλους, αποτελεί και ένα σεβάσμιο τόπο μνήμης, διότι εκεί έχουν ταφεί οι γάλλοι στρατιώτες που έπεσαν πολεμώντας ηρωικά στο πεδίο της μάχης της Νικόπολης, τον Οκτώβριο του 1798. Ο Πουκβίλ μαγεύεται λοιπόν από το φυσικό περιβάλλον, ταυτόχρονα όμως συλλαμβάνει και περιγράφει και τη μετάβαση της Πρέβεζας από τη μακρά βενετική και τη σύντομη γαλλική κυριαρχία σε εκείνη των Οθωμανών, με την ιδιαιτερότητα και βιαιότητα μάλιστα που αυτή πραγματοποιήθηκε από τον Αλή πασά. Η θαλερή, εύπορη και ευχάριστη πόλη, που μέχρι τότε «η βαρβαρότητα είχε σταθεί στις πύλες της» όπως γράφει χαρακτηριστικά (σ. 217), αλλάζει τελείως: κτίζονται ισχυρά φρούρια, σκάβεται περιμετρικά μία τεράστια τάφος, οικοδομείται μεγαλεπήβολο σεράι σύμβολο της εξουσίας και της δύναμης του πασά της Ηπείρου, εγκαθίσταται νέος αλβανικός πληθυσμός,

Henriette Lorimier, *Πορτραίτο του François Pouqueville σε νεαρή ηλικία, ελαιογραφία, 55,2 X 46 εκ., 1805.*

αναδιατάσσονται τα δίκτυα τοπικής εξουσίας, επιβάλλεται βαρύντατη φορολογία· η πλειονότητα των κατοίκων στενάζει στο νέο καθεστώς.

Οι δύο αυτοί κόσμοι, όπως εκφράζονται στο πριν και το μετά την τουρκική κατάκτηση της Πρέβεζας, διατρέχουν με διάφορους τρόπους ουσιαστικά ολόκληρη την αφήγηση του Πουκβίλ. Το στέρεο υπόβαθρο που παρέχει ο αρχαιοελληνικός πολιτισμός, το φυσικό κάλλος και η μαγεία του τόπου, οι δυνατότητες ανάπτυξης που προσφέρει η όσμωση με τις κατακτήσεις των ευρωπαϊκών λαών, βρίσκονται κατά τη γνώμη του στον αντίποδα μιας κοινωνίας η οποία κυριαρχείται από τη διαφθορά, τη βία, την πνευματική οκνηρία και την οικονομική καθυστέρηση που έχει επιβάλει ένα σαθρό πολιτικό καθεστώς, ανίκανο να παρακολουθήσει τις ανάγκες των ανθρώπων και τις επιταγές της εποχής του. Είναι δυστύχημα, αλλά 200 χρόνια

μετά, ο Πουκβίλ μοιάζει τόσο, μα τόσο επίκαιρος. ■

¹ F.-C.-H.-L. Pouqueville, *Ιστορία της Ελλην. Επανάστασεως*, τ. 2, Αθήνα 1890, σ. γ'.

² F.-C.-H.-L. Pouqueville, *Ταξίδι στην Ελλάδα. Τα Ηπειρωτικά*, προλεγόμενα-μετάφραση Κ.Π. Βλάχος, έκδ. Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, τ. 1, Ιωάννινα 1994 και τ. 2, Ιωάννινα 1996.

³ Σημειώνουμε ενδεικτικά από τις τελευταίες εκδόσεις: *Περπατώντας στην Πρέβεζα* (με σχέδια του Π. Χαρμπίδη), Πρέβεζα 2011, *Πρέβεζα Β', Πρακτικά του 2ου Διεθνούς Συμποσίου για την Ιστορία και τον Πολιτισμό της Πρέβεζας*, επιστημονική επιμέλεια Μαρίνα Βρέλλη-Ζάχου, Χρήστος Σταυράκος, επιμέλεια έκδοσης Ν. Δ. Καράμπελας - Μ. Stork, τ. 1-2, Πρέβεζα 2010, *Επί Χάρτου. Χαρακτικά της Πρέβεζας*, κείμενα - επιμέλεια Ν. Δ. Καράμπελας, Πρέβεζα 2006.

⁴ Αξίζει να μεταφερθεί εδώ η γραφική

παρουσίαση του Πουκβίλ και του τρόπου με τον οποίο δούλευε, από έναν άνθρωπο της εποχής του, τον Καστοριανό Παναγιώτη Παπαναούμ: «Κατά το έτος 1814, αν δεν λανθάνωμαι, περιηγητής τις Ευρωπαϊός είχε επισκεφθή την πατρίδα μου και, ως αργότερον έμαθον, ήτον ο κατ' εκείνην την εποχήν εν Ιωαννίνους πρόξενος της Γαλλίας κ. Πουκεβίλλ. Επειδή η ενδυμασία του ανδρός νεοφανής εις την Καστορίαν και την περιέργειαν ιδίως των νέων προσελκύουσα, έτρεχον κατόπιν του όπου τον ηπήντων. Επισκέπτετο δε αδιαφόρως ο εν λόγω ανήρ τας εκκλησίας, τα τζαμιά, τας συναγωγάς και παν ότι περιεργείας άξιον εκέκτητο η πατρίς μου. Εν ω εν μια των ημερών μετά την απόλυσιν της σχολής ευρισκόμεθα άπαντες οι μαθηταί του παπά Πούλιου χάριν παιδιάς εις την πλατείαν της πόλεως, Δολτζάς καλουμένην, αίφνης παρίσταται εν τω μέσω ημών ο φραγκοφορεμένος περιηγητής και ήρχισε να μας ερωτά πώς ονομάζεται έκαστος εξ ημών. Από της εισβολής των Αλβανών εις την Πελοπόννησον κατά το έτος 1773, φυγάς τις εκείθεν οικογένεια είχαν αποκαταστή εις Καστορίαν και ήτο γνωστή υπό το επώνυμον: Μωραϊτης. Μεταξύ δε ημών των μαθητών υπήρξε και εις γόνος αυτής καλούμενος Ναούμ Μωραϊτης. Αφού δε ο περιηγητής ήκουσε την λέξιν Μωραϊτης, προσέθηκεν εις καθαρεύουσας ελληνικήν γλώσσαν το κάτωθι δίστιχον, το οποίον ανεξάλειπτον έκτοτε παρέμεινεν εν τη μνήμη μου: Κάλλια σκύλον από την Κρήτην / Παρά φίλον Μωραϊτην». Βλ. Π. Μουλλάς, «Ένας Μακεδόνας απόδημος στην Κεντρική Ευρώπη», *Σταθμοί στη νέα ελληνική κοινωνία*, Αθήνα 1965, σσ. 125-126· πρβλ. και Α. Αγγέλου «Ο Pouqueville και η Ελλάδα του», στον τόμο *Περιηγήσεις στον ελληνικό χώρο*, Αθήνα 1968, σσ. 113-132.

⁵ Ας σημειωθεί ότι ο τόμος κλείνει με βοηθητικό ευρετήριο κυρίων ονομάτων που συνέταξε η Κωνσταντίνα Ζήδρου. Εκκρεμεί εν τούτοις η ταύτιση των οικισμών και των άλλων θέσεων που αναφέρει ο Πουκβίλ στην περιήγησή του, καθώς αυτή θα επιτρέψει μια ανάπλαση του οικισμένου χώρου και του χάρτη της εποχής του.

⁶ Ιδιαίτερα οι Σουλιώτες αποτελούν πεδίο οξείας παρατήρησης από τον Πουκβίλ. Αντιγράφουμε ένα σχόλιό του για τα ήθη και τη βίωση της θρησκευτικότητας: «Η προσευχή ενός Σουλιώτη ήταν να ζητήσει από το Θεό πλούτη από τις εκστρατείες του και να σφάζει κάμποσους μωαμεθανούς» (σ. 244).